

JOACHIM ŚLIWA

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie
<https://orcid.org/0000-0002-8304-7343>

„Z ŻARÓW NAD NILEM
W OGIEN REWOLUCJI NAD WISŁĄ”.
IZYDOR KAJETAN WYSŁOUCH (1869–1937)
I JEGO DZIAŁALNOŚĆ SPOŁECZNA

Słowa kluczowe: Izydor Kajetan Wysłouch (1869–1937), modernizm katolicki w Polsce 1900–1939, Polacy w Egipcie 1900–1914

Jest dziś postacią niemal całkowicie zapomnianą. Niegdyś znany i niezwykle ceniony w kręgu ludzi wrażliwych, zainteresowanych losami kraju, przystępujących do walki o narodowe i stanowe wyzwolenie współobywateli. Zasłynął w swoim czasie jako wybitny reformator religijny i niestrudzony działacz społeczny. Wśród naszych narodowych znakomitości, m.in. obok Lelewela, Mickiewicza i Norwida, wspomina o jego dokonaniach Stefan Żeromski:

[...] jak ten za naszych dni czysty przychodzień z góry ducha, przynoszący obłudnym faryzeuszom pozew przed ołtarz, Antoni Szech, który nim słowo zwiastujące mówić począł, oczyścił się w zimnej kąpieli czynu: sprzedał, co miał, i wykupił nieszczęsne dusze, jęczące w jarzmie rozpusty¹.

Wymieniony tu Antoni Szech to w istocie Izydor Kajetan Wysłouch (1869–1937), który taki pseudonim literacki i publicystyczny przyjął po dwukrotnym kuracyjnym pobycie w Egipcie w latach 1902–1904. Pobyt na Bliskim Wschodzie odegrał dość istotną rolę w jego twórczości, pozwolił też z nowymi siłami „z żarów nad Nilem” rzucić się „w ogień rewolucji nad Wisłą” i przystąpić do realizacji odważnego programu społecznego².

¹ S. Żeromski, *Słowo o bandosie* [1907], [w:] *idem, Utwory wybrane*, wstępem poprzedził H. Markiewicz, t. I, Warszawa 1961, s. 241–242. Wzmianka o wykupieniu „nieszczęsnych dusz” odnosi się do faktu, iż pieniądze uzyskane w roku 1895 z majątkowych rozliczeń rodzinnych przeznaczył Wysłouch na rzecz siostr kapucynek z Kęt w zaborze austriackim, wspomagających kobiety ze środowisk ubogich, patologicznych i moralnie zaniedbanych.

² Tych literackich określeń użył Stanisław Helsztyński (1891–1986), znakomity anglista, tłumacz i historyk literatury, w pośmiertnym wspomnieniu o Wysłouchu: *Pod kopułą Szecha*, „Wiadomości Literackie” 1939, nr 5, s. 2 oraz przedruk w: *idem, Meteory Młodej Polski*, Kraków

Izydor Kajetan Wysłouch urodził się 15 lipca 1869 r. w Pirkowiczach na Polesiu w rodzinie o bogatych tradycjach historycznych³. Po ukończeniu jednego z warszawskich gimnazjów podjął studia na Wydziale Historyczno-Filologicznym Cesarskiego Uniwersytetu Warszawskiego. Niezwykle wrażliwy w kwestiach społecznych, współczujący upokorzonym i wzgardzonym, szukał pomocy i duchowego wsparcia w kręgach religijnych organizacji Kościoła katolickiego. Nawiązał wówczas w Nowym Mieście nad Pilicą kontakty z ojcem Honoratem Koźmińskim, który umożliwił mu przystąpienie w roku 1893 do bezhabitowego Zgromadzenia Braci Sług Maryi Niepokalanej⁴. Nowicjat odbył w środowisku rzemieślników i robotników na Bałutach⁵. Trzy lata później (1896) dzięki poparciu ojca Honorata został Wysłouch (jako brat Marian) przełożonym generalnym zgromadzenia i wkrótce przystąpił do jego reorganizacji; spisał wtedy również jego reguły⁶. W efekcie wyłoniła się z niego nowa organizacja: Zgromadzenie Synów Matki Bożej Bolesnej, zwanych dolorystami, na czele którego Wysłouch stanął jako przełożony generalny⁷. W roku 1897 wstąpił Wysłouch do Zgromadzenia Braci Mniejszych Kapucynów, przybierając imię zakonne

1969, s. 50–62; por. również: *idem*, *U Wysłouchów w Pirkowiczach*, [w:] *idem*, *Dobranoc miły książe. Ludzie. Prace. Wspomnienia*, Warszawa 1971, s. 262–295.

³ Pirkowicze były niewielką wsią szlachecką położoną w pobliżu Drohiczyzna (ob. Piarkowiczi, Białoruś). Zob. R. Aftanazy, *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*, wyd. II, Wrocław 1993, s. 115–119. Ojcem Izydora Kajetana był powstaniec styczniowy Antoni Wysłouch (1819–1875), matką Teofila z Buttowt-Andrzejkowiczów (1821–1907), przyjaciółka Elizy Orzeszkowej, pierwowzór bohaterki jej opowiadania *Oficer* z tomu *Gloria victis*, 1910 („piękna Tosia”). Majątek po ojcu przejął starszy brat Izydora Kajetana, Antoni Izydor (1864–1940), filolog klasyczny i historyk, znany bibliofil, poseł na Sejm II RP w okresie międzywojennym. Odnośnie do dalszych informacji biograficznych dotyczących Izydora Kajetana Wysłoucha, zob. J.L. Gadacz, *Słownik polskich kapucynów*, t. II: *Ł–Z*, Wrocław 1986, s. 442–448 (tu także obszerna bibliografia jego prac, licząca 67 pozycji). Zob. także publikacje S. Helsztyńskiego wymienione w poprzednim przypisie.

⁴ Florentyn Waclaw Koźmiński (1829–1916), od 1849 r. w zgromadzeniu kapucynów jako ojciec Honorat. Po upadku powstania styczniowego, wobec kasaty wielu klasztorów i zakazu przyjmowania do nowicjatów wydanego przez władze carskie, aktywnie przystąpił do organizowania utajnianych zgromadzeń bezhabitowych (w latach 1872–1898 powstało m.in. aż 14 takich zgromadzeń żeńskich). Od roku 1892 zmuszony został do nieopuszczania klasztoru w Nowym Mieście nad Pilicą, skąd nadal organizował podziemne struktury. Ojciec Honorat beatyfikowany został przez Jana Pawła II w roku 1988.

⁵ Jak pisał S. Helsztyński (*Pod kopułą Szecha*, s. 52), „rzucił się całą duszą w akcję zmierzającą do odrodzenia życia religijnego w Polsce, pościł, biczował się co piątek do krwi, korzył się, dłuższy czas spędził w ośrodku najgorszej nędzy, w bractwie szewców na Bałutach, przedmieściu Łodzi”.

⁶ *Ustawy zgromadzenia Synów Bolesci Maryi*, Kraków 1900, 192 s.

⁷ Początki Zgromadzenia Synów Matki Bożej Bolesnej (*Congregatio Fratrum Doloristarum*) powstałego z inicjatywy ojca Honorata jako zakonu bezhabitowego sięgają roku 1893. Jego celem była opieka nad opuszczonymi dziećmi i młodzieżą, walka z analfabetyzmem, organizacja sierocińców i internatów, szkół zawodowych oraz – dla najuboższych – nauki zawodu w warsztatach rzemieślniczych. Doloryści działali jedynie na terenie ziem dawnej Polski; ostatnich sześciu braci włączono do Zakonu Braci Mniejszych Franciszkanów w roku 2016.

Antoni Maria. Jako nowicjusz podjął studia teologiczne, przez rok studiował także w warszawskim seminarium duchownym. Wkrótce złożył śluby wieczyste, a 18 lipca 1899 r. uzyskał święcenia kapłańskie.

W jakiś czas później po ostrym zapaleniu płuc zdiagnozowano u Wysłoucha dalsze komplikacje; organizm wycieńczony ascezą nie był w stanie poradzić sobie z powstałym zagrożeniem. Skierowany został najpierw na leczenie do Zakopanego, lecz w dalszym etapie choroby lekarze zalecili kurację klimatyczną w Egipcie. Nad Nilem ojciec Antoni przebywał dwukrotnie: spędził tam jesień i zimę 1902/1903 (od marca 1903 r. kontynuując leczenie w Zakopanem); powrócił do Egiptu wiosną 1904 r. i pozostał tam do jesieni⁸. W trakcie kuracji przebywał w Heluanie, modnym wówczas kurorcie położonym w niewielkiej odległości od Kairu; najprawdopodobniej zatrzymał się w pensjonacie Wandy Bilińskiej, który skupiał pensjonariuszy pochodzących z ziem dawnej Polski⁹. W trakcie pobytu w Egipcie ojciec Antoni korzystał także z pomocy i gościnności Mieczysława Geniusza i zapewne dzięki niemu dotarł do wspomnianego wyżej pensjonatu w Heluanie¹⁰. Tam poznał też najpewniej Władysława Bukowińskiego, z którym znajomość utrzymywał także w kraju, publikując swe teksty na łamach wydawanego przez niego czasopisma¹¹. Do klasztoru w Nowym Mieście nad Pilicą ojciec Antoni wrócił w początkach roku 1905.

⁸ O pobycie ojca Antoniego w Egipcie nie wiemy zbyt wiele, nieraz nawet podawane są mylne informacje, sugerujące jego dłuższy, paroletni wręcz pobyt nad Nilem. Wskazane byłoby dokładne zbadanie pod tym kątem zachowanych materiałów (także korespondencji), w tym ze spuścizny po S. Helsztyńskim, ponadto dokumentacji związanej z działalnością ojca Koźmińskiego czy archiwów zakonnych kapucynów w kraju oraz w Rzymie. Zob. S. Gajewski, *Materiały dotyczące życia i działalności Izidora Kajetana Wysłoucha (1869–1937)*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie. Seria Społeczno-Pedagogiczna i Historyczna” 1995, z. 19, s. 135–140.

⁹ Wanda Bilińska (1865–1931) w latach 1899–1931 prowadziła w Heluanie pensjonat (Willa Wanda) przeznaczony dla osób chorych na płuca; miejscowy klimat sprzyjał również cierpiącym na schorzenia nerek. Pensjonat skupiał spore grono stałych gości-Polaków, stanowiąc w tej egzotycznej scenerii ważny ośrodek polskich tradycji i obyczaju. Zob. E. Hoff, *Turyści, przedsiębiorcy, kuracjusze. Polacy w Gizie i Heluanie w XIX i pierwszej połowie XX wieku*, Warszawa 2016, s. 91–153; J. Śliwa, *Starożytny Egipt oczami Polaków. Słownik biograficzny egiptologów, archeologów i badaczy pokrewnych dziedzin, podróżników i kolekcjonerów oraz literatów i malarzy zafascynowanych przeszłością Egiptu*, Kraków 2019, s. 20–21.

¹⁰ Mieczysław Geniusz (1853–1920), publicysta i działacz społeczny, filozof i okultysta; poczynając od roku 1885 związany był zawodowo z funkcjonowaniem Kompanii Kanału Sueskiego w Ismailii. Od roku 1896 jako dyrektor Kompanii Wód Słodkich mieszkał w oazie Rassua koło Port Saidu. W jego gościnnym domu często przebywali przybysze z Polski, mogący również liczyć na pomoc z jego strony w trakcie pobytu w Egipcie. Zaprzyjaźniony z Wandą Bilińską, przez jakiś czas był również współwłaścicielem pensjonatu. Zob. J. Śliwa, *op. cit.*, s. 77–78.

¹¹ Władysław Bukowiński (1871–1927), poeta, publicysta, dziennikarz, założyciel i redaktor miesięcznika literacko-artystycznego „Sfinks”, ukazującego się w latach 1908–1913; używał pseudonimu Selim. Ze względu na chorobę żony bywał wraz z nią w Heluanie od roku 1902. Swe wrażenia z pobytów w Egipcie zawarł w poemacie *Echa* (1910), którego fragment stanowi rodzaj hymnu na cześć polskiego pensjonatu (na łamach „Sfinksa” przez jakiś czas ukazywały się teksty

Pod wpływem egipskich wrażeń i refleksji powstały medytacje i poetycka proza, które ogłosił drukiem jako Antoni (imię zakonne) Wysłouch w tomie *Z krainy ruin*¹². Publikacja ta zyskała interesujące opracowanie graficzne (il. 1), które jest dziełem Franciszka Siedleckiego¹³. Z lektury tomu wynika, że Wysłouch zwiedził dość dokładnie dolinę Nilu, od piramid w Gizie po Asuan. Zdaniem Tadeusza Smoleńskiego

autor jednak nie daje nam właściwie wrażeń zbieranych w Egipcie, choć mówi o Sfinksie, o piramidach, o świątyniach tebańskich i Nilu. Przybył tu smutny i wyjechał smutny: treścią tej książki jest smutek i tęsknota w rozmaitych postaciach¹⁴.

Można jednak odnieść wrażenie, że uczuciem dominującym jest tu raczej osamotnienie autora, a smutek i tęsknota to tylko jego konsekwencje.

Sporą rolę odgrywają w omawianym zbiorze także rozważania natury historyzoficznej, w tym prosta myśl, pełna smutku i rezygnacji:

Ludy szły jedne za drugimi, zmieniały się panowania, dynastie, cywilizacje, wyznania, hasła, nadzieje, dążenia... Płynęły lata i wieki, z latami pokolenia, – z pokoleniami to, co ukochały i czego pragnęły... A po tym wszystkim zostawały tylko kupy gruzów i mogił trochę – i napisów dziwnych, niezrozumianych z czasem i wspomnień, które ciekną i ciekną, aż zginą¹⁵.

Orientalne reminiscencje zawarł ojciec Antoni także w publikacji *Mistrz z Nazaretu*¹⁶. Powstała ona w trakcie pielgrzymki do Ziemi Świętej, którą autor odbył w związku z kuracyjnym pobylem w nieodległym przecież Egipcie. Zawarł w niej swe wrażenia i głębokie przemyślenia związane z ziemską wędrówką

reklamujące działalność Willi Wanda). Zob. J. Śliwa, *op. cit.*, s. 34 oraz L. Zinkow, *Starożytny Egipt w poezji polskiej. Od Biernata z Lublina do Macieja Zembatego*, Kraków 2018, s. 71–73.

¹² A. Wysłouch, *Z krainy ruin*, Nakładem Księgarni M. Szczepkowskiego, Warszawa 1906, 99 s. Wybór tekstów z tego tomu ukazał się także w przekładzie na język esperanto, dokonanym przez Salo Grenkampa-Kornfelda: *El la lando de ruinoj* (Deisenhofen 1923). Jak pisze S. Hellsztyński (*Pod kopułą Szecha*, s. 53): „Styl książki jest barokowy, bujny, pełen grandilokwencji, egzotyczności, zmysłowych porównań”, mieszczący się wśród „modnych podówczas francuskich *élévations*, wspomnień i obrazów”.

¹³ F. Siedlecki (1867–1934), artysta malarz i grafik, przedstawiciel modernizmu w sztuce polskiej.

¹⁴ T. Smoleński, „Książka”, R. 7: 1907, nr 4, s. 149. Zob. także przedruk w: *idem, Pisma naukowe i publicystyczne*, do druku przygotowali J. Śliwa i L. Zinkow, Kraków 2010, s. 334. T. Smoleński (1884–1909), pionier polskiej egiptologii, leczyl się w Egipcie od roku 1905; doskonale znał krąg Polaków (w tym m.in. M. Geniusza) skupionych wokół Willi Wanda w Heluanie. Zob. J. Śliwa, *op. cit.*, s. 280–281.

¹⁵ A. Szech, *Noc nad Nilem*, [w:] A. Wysłouch, *Z krainy ruin...*, s. 61–62.

¹⁶ A. Szech, *Mistrz z Nazaretu. Wydanie 2-gie poprawione i pomnożone*, Wydawnictwo Księgarni M. Szczepkowskiego, Warszawa 1906, 194 s. (wydanie I ukazało się w roku 1905; kolejne edycje wydano także w latach 1907 i 1912). Publikację opatrzone dedykacją: „Wszystkim co tęsknią pracę tę poświęca Autor”. Jako *Mokytojas is Nazareto* (Wilno 1907) zbiór ten ukazał się także w przekładzie na język litewski. S. Hellsztyński (*Pod kopułą Szecha*, s. 53) zwraca uwagę na jego ton, „naśladowany może z Ernesta Renana czy Andrzeja Niemojewskiego, święcącego właśnie wtedy swoje triumfy (*Legandy*)”.

Jezusa, opierając się na ewangelicznym przekazie. Jednak i tu Egipt stanowi dla niego niejako punkt wyjścia. W swego rodzaju wprowadzeniu ojciec Antoni umieszcza m.in. taką apoteozę zawsze samotnego, niezniszczalnego Sfinksa:

Wśród bezbrzeżnych pustyń Libijskich, milczących i smutnych, z głębin tego morza piasków żółtych, spieczonych od słońca, z łona piaszczystych bałwanów, co wichrami szarpane żrącymi, płyną gdzieś, płyną – ciemniejsze coraz, aż hen, na kraj świata – sterczy Sfinks milczący... / Od niepamiętnych już wieków, zanim Egipt stary zasłynął chwałą swoich Ramzesów i Amenophisów, – stał on tu, pośród pustyni... / Nie było jeszcze piramid, tych dumnych i wielkich, ni miast sławnych tam, po za Nilem – on stał już tutaj. Milczący zawsze, cichy, olbrzymi, samotny i nieruchomy... [...]. To symbol ducha ludzkiego – co tęskni zawsze wśród pustyni życia, i szarych piasków popolitości, i jęków żalonych cierpienia, i okrzyków trwogi, i morza smutków bez końca...¹⁷

Egipt wywarł na autorze bez wątpienia wielkie wrażenie; jak sam pisze:

To było w Egipcie, tej drugiej ojczyźnie mojej, – w tej ziemi smutków wielkich, i wielkich wspomnień, i olbrzymich gruzów, i pustyń jęczących wichrami swymi, wśród nocy gwiazdzistych¹⁸.

Jak już wspomniano, w swej późniejszej twórczości publicystycznej Izidor Wyslouch używał pseudonimu „Szech” (ar. *szajch*), co również świadczyć może o wpływie, jaki wywarł na nim pobyt w Egipcie, i o fascynacji kulturą oraz językiem arabskim¹⁹. Nie można też zapominać, iż swego rodzaju pierwowzorem był dla ojca Antoniego bez wątpienia bohater poematu Słowackiego, oplakujący swych bliskich, złożonych „pod kopułą Szecha”²⁰. Zgodnie z przytoczonymi już słowami Helsztyńskiego bezpośrednio „z żarów nad Nilem wpadł Szech w ogień rewolucji nad Wisłą”, stając się zagorzałym stronnikiem robotniczych i chłopskich protestów 1905 roku²¹. Ojciec Antoni w pełni zasłużył na miano „kapłana zbuntowanego”, był bowiem zdecydowanym zwolennikiem reform także w nauce moralnej i społecznej Kościoła²². W swych licznych pismach i broszurach

¹⁷ A. Szech, *Mistrz z Nazaretu...*, s. 7–11.

¹⁸ A. Szech, *Nad Nilem*, [w:] A. Wyslouch, *Z krainy ruin...*, s. 59.

¹⁹ Świadczyć o tym może również jego zdjęcie jako arabskiego szejka (il. 2), wykonane w roku 1902 (S. Helsztyński, *Pod kopułą Szecha*, pom. s. 56–57). Zob. także uwagę Helsztyńskiego (*ibidem*, s. 54): „Że lubił nie tylko w wyobraźni ubierać się w szatę książąt Wschodu, świadczy zdjęcie z tego czasu w stroju arabskim”.

²⁰ J. Słowacki, *Ojciec zadżumionych w el-Arish*, [w:] *idem*, *Trzy poemata*, wydał i objaśnił J. Maurer, Biblioteka Narodowa Seria I, nr 49, Kraków 1922, s. 53–70. Wymieniona tam „kopułka” to typowy grobowiec arabskiego szejka, sklepiony kopułą (por. J. Słowacki, *Ojciec zadżumionych*, w. 16; zob. także w. 313: *Szecha kaplica*; w. 371: *ziemia Szecha*). Por. także S. Helsztyński, *Pod kopułą Szecha*, s. 53–54.

²¹ W drodze powrotnej ojciec Antoni zatrzymał się jeszcze na jakiś czas w Rzymie; tu naszego pielgrzyma w dniu 11 listopada 1904 na prywatnej audiencji przyjął papież Pius X.

²² Oprócz opracowań cytowanych już poprzednio, zob. następujące publikacje dotyczące działalności i poglądów Izidora Kajetana Wysloucha: Z. Poniatowski, *Antoni Szech (I. Wyslouch) i modernizm katolicki w Polsce*, [w:] *Studia o modernizmie katolickim*, red. J. Keller, Z. Poniatowski, Warszawa 1968, s. 169–236; S. Gajewski, *Izidor Kajetan Wyslouch (Antoni Szech) 1869–1937*,

opracował utopijny program, w którym starał się połączyć chrześcijaństwo z socjalizmem, nie zapominając również o romantycznym patriotyzmie²³.

Zwalczany przez środowiska katolickie, w 1905 r. związał się z radykalnym ruchem ludowym w Królestwie Polskim. Znamienne są jego pełne pasji wystąpienia w dniu 2 listopada 1905 r. na wiecu zwołanym przez PPS w warszawskiej filharmonii oraz 13 grudnia 1905 r. na zjeździe duchowieństwa katolickiego, inspirowanym przez Ligę Narodową. Angażował się w działalność Polskiego Związku Ludowego, radykalnej organizacji chłopskiej, zasiadając m.in. w redakcji jej organu – „Życia Gromadzkiego”. Współdziałał z grupą włościan z Tłuszcza, od jesieni 1906 r. wydającą postępowo-lewicową „Siewbę”; na jej łamach ogłosił sporo swoich tekstów. W tym kręgu z udziałem Wysłoucha powstał tajny Związek Młodej Polski Ludowej (2 września 1906), dla którego opracował program ideowy. W parę miesięcy później, w grudniu 1906 r., przy istotnym współudziale ojca Antoniego powołano do życia Towarzystwo Kółek Rolniczych im. S. Staszica, ważną inicjatywę o charakterze spółdzielczym i samopomocowym.

Pod naciskiem hierarchów katolickich już pod koniec roku 1906 generał zakonu zakazał ojcu Antoniemu wszelkich publikacji, zalecając jednocześnie wyjazd za granicę „w celu uzupełnienia studiów teologicznych”. Ojciec Antoni wyjechał więc do Innsbrucka, by na jezuickiej uczelni poświęcić się zleconym zagadnieniom²⁴. Po powrocie do kraju, po niemal rocznej nieobecności, wrócił jednak do działalności publicznej, nie przestając głosić swoich poglądów. Wobec dalszych kroków podjętych przez hierarchów, utraciwszy poparcie ojca Honorata Koźmińskiego, z nakazem opuszczenia klasztoru w Nowym Mieście, zagrożony suspensą, ojciec Antoni opuścił zakon i stan duchowny (28 sierpnia 1908), a wkrótce także Kościół (4 października 1908)²⁵.

Lublin 1995; *idem*, *Wiara i Kościół w świetle modernistycznych poglądów Izzydora Kajetana Wysłoucha*, „Echa Przeszłości”, 10, 2009, s. 219–232; K. Biliński, *Literackie przejawy modernizmu katolickiego w Polsce. O twórczości Franciszka Statecznego, Antoniego Szandlerowskiego i Izzydora Wysłoucha*, Gdańsk 1994; H. Syska, *Przychodzień z góry ducha. O księdzu Antonim Szechu*, Warszawa 1955 oraz esej R. Okraski, *Za szczęście wasze i nasze, czyli polska teologia wyzwolenia*, „Nowy Obywatel”, 3, 2011, s. 133–142.

²³ Wykaz większości owych broszur i polemik: J.L. Gadacz, *op. cit.*, s. 443–446. Siedem kolejnych publikacji Wysłoucha uwzględnił S. Gajewski, *Materiały dotyczące życia...*, s. 137, przypis 5. Ponadto zdołałem zidentyfikować jeszcze jeden publikowany tekst Szecha: *Nieśmiertelny faryzeizm*, [w:] *Jednodniówka: na gwiazdkę dla biednych dzieci*, Warszawa 1906, s. 31–36 (zbiorowa broszura obj. 48 s., m.in. z tekstami B. Prusa, H. Sienkiewicza czy M. Komornickiej; dochód z jej sprzedaży przeznaczony był na pomoc świąteczną dla dzieci). Stworzenie pełnej bibliografii I.K. Wysłoucha jest utrudnione, gdyż m.in. jako autor druków ulotnych i broszur używał rozmaitych pseudonimów, ewentualnie publikował je anonimowo. Zob. *Słownik pseudonimów pisarzy polskich. XV w. – 1970 r.*, t. 3: R–Ż, red. E. Jankowski, Wrocław 1996, s. 281.

²⁴ Przebywał tu od kwietnia do listopada 1907 r. Z tego okresu pochodzi m.in. fragment prozy poetyckiej pt. *Z pod skał Tyrolu*, napisany w Innsbrucku w czerwcu 1907, opublikowany na łamach „Sfinksa”, t. 1, 1908, s. 225–227.

²⁵ Motywy swej ostatecznej decyzji przedstawił w broszurze *Dlaczego?*, Warszawa 1908, 31 s.

W grudniu 1910 r. Izydor Wysłouch wyjechał do Paryża, gdzie podjął studia na Sorbonie oraz w École Libre des Sciences Sociales i École Pratique des Hautes Études. Słuchał tu m.in. wykładów prof. Alfreda Loisy’ego, głównego przedstawiciela modernizmu katolickiego, którego poglądy silnie na niego oddziaływały²⁶. Znalazł się także w wolnomyślicielskim kręgu Józefa Zielińskiego, przebywającego na emigracji we Francji od roku 1888²⁷.

Izydor Wysłouch powrócił do Polski w roku 1914, tuż przed wybuchem wojny. Sprzyjając koncepcjom zwolenników Piłsudskiego i środowiska legionowego, ze względu na zły stan zdrowia nie mógł uczestniczyć jednak czynnie w walkach z zaborcami czy z pozostałościami dawnych struktur, a następnie w wojnie bolszewickiej²⁸. Od 1 stycznia 1919 r. został zatrudniony w Ministerstwie Pracy i Opieki Społecznej; od roku 1925 pełnił w nim odpowiedzialną funkcję naczelnika jednego z trzech wydziałów. Jego dziełem jest utworzenie zrębów polskiego ustawodawstwa socjalnego; jest współautorem ustawy o obowiązkowych ubezpieczeniach na wypadek choroby oraz ustawy o Kasach Chorych. Na forum Ligi Narodów był Izydor Wysłouch jednym z liderów międzypaństwowej Komisji Ubezpieczeniowej. Na emeryturę przeszedł w roku 1936.

W ostatnich latach aktywnie uczestniczył w działaniach masonerii jako członek warszawskiej loży Kopernik (Wielka Loża Narodowa Polski), do której przyjęty został 18 listopada 1932 r. („Antoni Sławicz”); kierował jej pracami od roku 1935 do śmierci²⁹. Pod koniec życia kontynuował również prywatne poszukiwania genealogiczne i historyczne nad dziejami rodu, głównie związane z sylwetką pradziada, Zenona Wysłoucha (1725–1805), posła na Sejm Wielki. Gromadził także materiały dotyczące działalności Kazimierza Łyszczyńskiego, buntownika-wolnomyśliciela doby staropolskiej³⁰. Izydor Kajetan Wysłouch zmarł w osamotnieniu 25 lub 26 czerwca 1937 r. w Warszawie; pochowany został 29 czerwca na leśnym cmentarzyku w rodzinnych Pirkowiczach.

²⁶ A. Loisy (1857–1940), teolog, profesor École Pratique des Hautes Études, od 1908 r. w Collège de France. Jego radykalne poglądy potępili kolejno Leon XIII oraz Pius X; w roku 1908 został ekskomunikowany.

²⁷ J. Zieliński (1861–1927), lekarz, społecznik, publicysta, działacz anarchistyczny i socjalistyczny. Po I wojnie światowej wrócił do kraju i podobnie jak Szech został pracownikiem Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej. Działal na rzecz poprawy warunków pracy proletariatu polskiego, współzałożyciel Ligi Obrony Praw Człowieka i Obywatela. Jak się częstokroć uważa, dr Zieliński był pierwowzorem postaci doktora Judyma z *Ludzi bezdomnych* Stefana Żeromskiego.

²⁸ Jego dolegliwości zdrowotne parokrotnie się odnawiały. Jak wynika z korespondencji Szecha z bratem, m.in. w latach 1924–1934 regularnie kurował się w Santa Margherita na włoskiej Riwierze (por. S. Helsztyński, *Pod kopułą Szecha*, s. 57–59).

²⁹ L. Hass, *Wolnomularze polscy w kraju i na świecie 1921–1999. Słownik biograficzny*, Warszawa 1999, s. 551–552.

³⁰ K. Łyszczyński (1643–1689), autor traktatu *De non existentia Dei*, przez sąd sejmowy za ateizm skazany na śmierć; ścięty w Warszawie na Rynku Starego Miasta, jego ciało zostało spalone.

JOACHIM ŚLIWA

“FROM THE HEATS BY NILE TO THE FIRE OF REVOLUTION BY VISTULA”.
IZYDOR KAJETAN WYSŁOUCH (1869–1973) AND HIS SOCIAL ACTIVITY

Keywords: Izydor Kajetan Wysłouch (1869–1937), modernism in the Catholic Church in Poland 1900–1939, the Poles in Egypt 1900–1914

SUMMARY

The paper reminds the profile of a respected religious reformer and social activist whose life was also connected to Egypt. From 1902 to 1904, due to ill-health, he visited Egypt twice as he required climatotherapy. At that time he stayed in Helwan, a popular resort near Cairo. During his treatment, he was probably residing in Wanda Bilińska's guesthouse, where residents from the territories of former-day Poland met. The stay in Egypt made a huge impression on Wysłouch. An ample evidence of his fascination with heritage and monuments of ancient Egypt is the neatly published volume, issued soon after the author's return to Poland, titled *From the Land of Ruins* (Warsaw 1906); what is also interesting is its graphic design, using Egyptian motives, created by Franciszek Siedlecki (1867–1934). The volume, containing the author's reflections on existence and prose poetry, signals the state of his soul, which was filled with loneliness and bitter sadness. Its content also suggests that the author had visited most of the country, from the Giza Pyramid Complex to the city of Aswan. Egypt influenced him to such a great degree that he called the country his second homeland. He also took his pen-name “Szech” (ar. Sheikh) at that time. Having returned to his motherland, Wysłouch became a keen supporter of working-class protests (1905). He also strongly backed the reforms in the Ethical and Social Teachings of the Church; he published numerous brochures in which he described an utopian programme that would connect Christianity with Communism and Polish patriotism; he decided to leave Church in 1908. After Poland regained its independence in 1918, Wysłouch, as a public servant, played a vital role in organising and introducing the system of public disability pensions and retirement insurance in the reborn Poland.

ИОАХИМ СЛИВА

„ОТ ЖАРЫ НАД НИЛОМ В ОГОНЬ РЕВОЛЮЦИИ НАД ВИСЛОЙ”.
ИСИДОР КАЕТАН ВЫСЛОУХ (1869–1973)
И ЕГО ОБЩЕСТВЕННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

Ключевые слова: Исидор Каетан Выслоух (1869–1937), католический модернизм в Польше 1900–1939, поляки в Египте 1900–1914

АННОТАЦИЯ

Напоминание о фигуре выдающегося религиозного реформатора и общественного деятеля, судьба которого также была связана с Египтом. В 1902–1904 годах

из-за слабого здоровья он был вынужден дважды пройти климатическое лечение в Египте. Он отправился в Хелуан, фешенебельный курорт, расположенный недалеко от Каира. Во время лечения он, вероятно, останавливался в пансионате Ванды Билиньской, где собирались жители земель бывшей Польши. Пребывание в Египте произвело на Выслоуха большое впечатление. Ярким следом увлечения наследием Древнего Египта и его памятниками является старательно изданный вскоре после возвращения автора в Польшу том: *Z krainy ruin* <Из страны руин> (Варшава 1906); графическое оформление Францишка Седлецкого (1867–1934) также было выполнено в интересной манере с использованием египетских мотивов. Том рассуждений и поэтической прозы, содержащий экзистенциальные размышления автора, свидетельствует о состоянии его души в то время, наполненной чувством одиночества и трогательной печали. Содержание работы показывает, что автор довольно основательно объехал всю страну, от пирамид в Гизе до Асуана. Египет произвел на него большое впечатление, даже назвал его своей второй родиной. Именно тогда он принял термин „Szech” <Шейх> (ar. Sheikh) в качестве своего литературного псевдонима. Вернувшись в Польшу, Выслоух стал стойким сторонником рабочих протестов (1905 г.). Он также был решительным сторонником реформ в моральной и социальной доктрине Костёла; в многочисленных брошюрах он разработал утопическую программу, в которой пытался соединить христианство с социализмом и польским патриотизмом; покинул Костёл в 1908 году. После восстановления независимости Польши в 1918 году Выслоух в качестве государственного служащего сыграл важную роль в организации и внедрении системы всеобщего страхования по иивальдности и пенсионного страхования в возрожденной Польше.